ԳՆԱՅԱՏՄԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐՆ ՈՒ ՍԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ «ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑ» ՀՈԴՎԱԾՈՒՄ

Հակոբ Օշականի քննադատական ժառանգության մեջ արևելահայ գրականությանը նվիրված հատուկենտ անդրադարձումների շարքում նշանակալից է Եղիշե Չարենցին նվիրված հոդվածաշարը, որը լույս է տեսել «Հայրենիք» ամսագրում՝ 1924 թ.-ի դեկտեմբեր և 1925 թ.-ի հունվար ու փետրվար ամիսների համարներում:

Արևելահայ գրականության քննադատությանը նվիրված այլ էջերից հոդվածն առանձնանում է մի շարք հատկանիշներով: Այն առավել ընդգրկում ու ծավալւթն է, ինչը վկայում է քննադատի առավել մեծ հետաքրքրության մասին: Այս հոդվածում Օշականը չի բավարարվում զուտ գնահատականներով ու վերացական բնորոշումներով: Արևելահայ գրականության քննադատության շրջանակում միայն Ե. Չարենցին նվիրված հոդվածում է նա առաջնորդվում տող առ տող վերլուծության սկզբունքով, ինչը հնարավորություն է տալիս առավել շոշափելի, տեսանելի ու առարկայական դարձնել նրա մոտեցումը և գնահատման չափանիշները արևելահայ գրականության մեջ, թույլ է տալիս խոսել այդ գնահատականների օբյեկտիվության կամ սուբյեկտիվության մասին:

Օշական քննադատը և Ե. Չարենցը գրեթե միաժամանակ են մուտք գործել գրական ասպարեզ: Եվ ահա Հ. Օշականն ամփոփում, ամբողջացնում է Չարենցի անցած տասնամյա ստեղծագործական ուղին: «Չարենցին նվիրված ծավալուն հոդվածով հանդես եկավ այն ժամանակ արդեն անուն հանած գրող և քննադատ Հակոբ Օշականը: Սակայն այդ հոդվածաշարը, առանձին ճիշտ դիտողությունների հետ միասին, ավելի բնորոշ է իր պարունակած կատեգորիկ և կամայական, հաճախ արտառոց և բոլորովին անհիմն դատողություններով», - գրում է Էդ. Ջրբաշյանը¹: Հոդվածի հիմքում ոչ միայն Օշականի հետաքրքրությունն էր այս «նոր» բանաստեղծի նկատմամբ, այլև անհանգստությունը Չա-

¹ Ջրբաշյան Էդ., Չորս գագաթ, Ե., 1982, էջ 423:

րենցի ստեղծագործական հետագա ընթացքի համար: Օշականը չի շտապում եզրակացություններ անել: Ըստ Օշականի՝ Չարենցն «առեղծվածի» շրջանակի մեջ է, և թե ինչպես նա դուրս կգա այդ շրջանակից ու կշարունակի իր ճանապարհը, միայն ապագան կարող է ցույց տալ: Սակայն, ինչպես նշում է Պ. Սիմոնյանը՝ «1925-ական թուականներուն գրուած Յ. Օշականի դատողական էջերէն ասդին որքան բան փոխուեցաւ եղիշէ Չարենցի ստեղծագործական կեանքի շրջադարձներով, եղափոխութիւններով եւ գեղագիտական ծաշակի բիրեղացումներով, որոնց մասին ուրիշ անգամ գրելու հարկը չտեսաւ: Մեծ բանաստեղծին եւ իր ճակատագրին եղերական տրամը գուցէ՝ անծանօթ մնաց մեծ քննադատին»¹:

Օշականի հոդվածը հարուստ է հակադրությունների բախումներով. այստեղ միայն քննադատի ու գրողի հանդիպումը չէ, այլ, պատկերավոր ասած՝ միմյանց դեմ են ելնում երկու վիթխարի ստեղծագործական ուժեր, քանի որ Օշական-քննադատի մեջ միշտ արթուն է ստեղծագործողի ինքնագիտակցությունը: Նրա վերլուծությունը չի սահմանափակվում ինչ կա և ինչու-ի շրջանակներում, նա առաջարկում է նաև ինչպես կարող էր լինել հարցադրումը: Սրանք երկու տարբեր աշխարհների, աշխարհայացքների ու մշակույթների բախումն են, և ինչու չէ, արևելահայի ու արևմտահայի, ինչպես նաև սփյուռքահայի ու խորհրդային գրողի հանդիպումն են: Այս հակադրությունները կամ գեղագիտական նույն հեռավորությունն առկա են նաև նույն շրջանում սփյուռքահայ այլ քննադատների ու գրողների՝ Եղիշե Չարենցին նվիրված հոդվածներում: Նշենք 1923-ին՝ Հակոբ Սիրունու և Վազգեն Ծուշանյանի, 1924 թվականին՝ Արշակ Չոպանյանի արձագանքները:

Ընդհանուր դրական ու խանդավառ գնահատականների կողքին կան նշումներ թերացումների մասին: Օրինակ՝ «Բիծեր չունի՞ այս տղան: Ունի՞: Եվ այնքան բիծեր ունի որ: Խարխափումներ են իր երգերը, ան կփնտռե լույսը, և ձևը որով զանիկա պիտի պատմե մարդոց...»², -գրում է Հակոբ Սիրունին:

«Իր երգը, իրավ, դեռ չունի ժամանակին մեջ տևելու հարկ եղած տարրերը, չունի կատարելություն, նրբություն, թեքնիքի տեսակետեն շատ աղքատ է, բայց ունի վայրենի գեղեցկություն մը, անօրինակ մտերմություն և անկեղծություն, ու մանավանդ ունի շարժում և հավատք», - այսպես է գնահատում «կյանքով» և «ուժով լեցուն» բանաստեղծի ստեղծագործությունը Վազգեն Ծուշանյանը³:

¹ Սիմոնյան Պէպօ, Էջեր եւ նիւթեր գրականութեան, հտ.Ա, Անթիլիաս, 2007 թիվ, էջ 275:

² Սփյուռքահայ գրողները սովետահայ գրականության մասին, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1980, էջ 51:

³ Նույն տեղը, էջ 109:

1924-ին քննադատ Արշակ Չոպանյանը նույնպես խանդավառությամբ ողջունում է այս «անհավասար» բանաստեղծին. «Չարենց հայ հանճարի նոր հաստատում մըն է, ու նույն ատեն՝ բարեգուշակ նշան մը հայ ցեղի հոգեկան զորացման»¹:

Պետք է ասել, որ Յ. Օշականի՝ «այս բազմածե, բազմադղակ, ապերասան ու ինքնատիպ բանաստեղծին»² տված գնահատականը ընդգծված տարբերվում է նաև այս հարթության մեջ, որը դրսևորվում է ոչ այնքան ընդհանուր գնահատականներով, որքան առանձին ստեղծագործությունների ընկալման առանձնահատկություններով:

Օշականի արձագանքը, ինչպես նաև մյուս վերոնշյալ արձագանքները Չարենցի ստեղծագործության առաջին ընթերցման արդյունք են: Իսկ ինչպես պնդում է Հանս-Ռոբերտ Յաուսը «История литературы как провокация» հոդվածում, առաջին ընթերցմամբ հնարավոր չէ ստեղծագործությունն ամբողջապես ընկալել սպառել³: Եվ այդ իմաստով Օշականի հոդվածը նաև գրական փաստի՝ այս դեպքում՝ Չարենցի ստեղծագործության նախնական ընկալման արտահայտություն է:

Ուսումնասիրությունն ավելի հետաքրքիր է դարձնում Ազատ Մաթյանի առաջ քաշած վարկածը: «Հանուն Օշականի, Չարենցի և հայ բանաստեղծութեան» հոդվածում նա հիմնավորում է այն ենթադրությունը, որ Չարենցը կարդացել է Օշականի հոդվածը, և այդ ընթերցումն ուղենիշային, առանցքային է եղել Չարենց հեղինակի ձևավորման գործընթացում⁴: Այնուամենայնիվ, սա մնում է միայն ենթադրություն:

Օշականի քննադատականն աչքի է զարնում մեջբերումների, քաղվածքների առատությամբ: Սովորաբար Օշականի՝ արևելահայ գրականության վերլուծության տեքստերը հարուստ չեն մեջբերումներով: Քննադատի կարծիքն ավելի ընդհանուր է, գնահատումն առավել վերացական: Այս դեպքում մեր աչքի առաջ քննադատի, վերլուծողի մանրակրկիտ և ուշադիր աշխատանքն է տեքստի հետ: Օշականը հիմնականում միայն տեքստի հենքի վրա է շարադրում իր տպավորությունները, ապրումները և հիմնավորում իր գնահատականները:

Եթե արևմտահայ գրականության վերլուծության շրջանակներում Յ. Օշականն իր ուշադրության կենտրոնում է պահում հեղինակի կերպարը և ինչ-որ տեղ այդ կերպարից մեկնարկում ստեղծագործության իր

¹ Նույն տեղը, էջ 109:

² Օշական Յ., Արեւելահայ դէմքեր, Պէյրոս, 1999, էջ: Հետագա բոլոր հղումներում կնշենք միայն էջը:

³ Տե՛ս http://www.web-lit.net/writer/14437/book/62670/yauss_hans_robert/istoriya_literaturyi_kak_provokatsiya/read

⁴ Տե՛ս Մաթյան Ա., Հանուն Օշականի, Չարենցի և հայ բանաստեղծութեան, Երևակ, թիվ:

ընկալումը, ապա արևելահայ գրականության վերլուծության ժամանակ հեղինակի կյանքն ու անհատականությունը դուրս են մղվում վերլուծության ասպարեզից, քանի որ, ինչպես Հ. Օշականն է ասում, ինքը չունի բավարար տեղեկություններ և նյութ՝ խոսելու այդ թեմայի շուրջ: Տեքստի հետ աշխատանքին զուգահեռ Հ. Օշականը ստեղծում է Չարենցի իմպլիցիտ կերպարը: Կատարվում է բանաստեղծության հերոսի և հեղինակի նույնացում: Հերոսի ապրումներն ու կենսական փորձը վերագրվում են բանաստեղծին, քննադատը տողերի ետևում փնտրում և ստեղծում է որոշակի կերպար - խառնվածք, ինչն էլ հիմք է դարձնում հետագա ստեղծագործությունների մեկնաբանման համար: Չարենցի ստեղծագործությունների վերլուծության ժամանակ Օշականը գնում է նախ՝ ստեղծագործությունից դեպի հեղինակի իմպլիցիտ կերպարը, ապա այդ կերպարից՝ ստեղծագործության վերլուծմանը. «... անհաստատ, անկում է անկում թաալիլը սիրող, բայց ոչ մէկ խոր զգացումի հաւատալ կրցող գուցէ գինովն էք մշտապէս:

Ու խառնուածքի այս պարտադիր ձնշումը կը միջամտէ ամէն անգամ, որ բանաստեղծը իր սիրտին հետ ուզէ ըլլալ» (էջ 231) կամ «Անիկա գոհն է դարձեալ իր խառնվածքին» (էջ 302): Այդ իմպլիցիտ հեղինակի հետ էլ գրուցում ու վիճում է Հ. Օշական քննադատը: Այս խնդրին անդրադառնալով՝ Կիմ Աղաբեկյանը «Չարենցը Հ. Օշականի գնահատմամբ» հոդվածում գրում է. «Նախընթաց նյութի վերլուծության ենթատեքստում քննադատն աշխատում է իր համար որոշակի դարձնել բանաստեղծի մարդկային խառնվածքի ներքին բաղադրությունը և հանգում, որքան զարմանալի, նույնքան էլ միամիտ ու մակերեսային հետևության, որ պատկանում է բանբասանքի ժանրին»¹: Մեզ համար անընդունելի է գրականագետի այս մոտեցումը: Հ. Օշականի ներկայացրածը ընթերցման պրոցեսում ձևավորվող ենթադրվող (իմպլիցիտ կամ արստրակտ) հեղինակային կերպարն է: Իմպլիցիտ կամ արստրակտ հեղինակը հեղինակային ներգործության ամենահետաքրքիր դրսևորումները մեկն է: Նույն հեղինակի տարբեր գործերում ընթերցողը կարող է բացահայտել տարբեր իմպլիցիտ հեղինակների, որոնք կարող են չհամընկնել ռեալ հեղինակային կերպարին: Այս հակադրությունը բնական է և ազատում է Հ. Օշականի հետևությունները միամիտ ու մակերեսային լինելու կամ բանբասանքի ժանրին պատկանելու մեղադրանքներից:

Կիմ Աղաբեկյանի վերոնշյալ հոդվածը հետաքրքիր է նաև իբրև Հ. Օշականի քննադատության մերօրյա ընկալման և գնահատման դրսևորում: Աղաբեկյանը մանրամասն վերլուծում է նյութը *ժիշտ է կամ*

¹ Աղաբեկյան Կիմ, Չարենցը Օշականի գնահատմամբ, Չարենցյան ընթերցումներ-7, Երևան, 2009, էջ 134:

սխալ տեսանկյունից, որը, կարծում ենք, ամենաարդյունավետ եղանակը չէ քննադատին մոտենալու և հասկանալու համար: Մեկ-երկու բացառությամբ՝ 3. Օշականի բացասական գնահատականները որակվում են սխալ, իսկ դրականները՝ ճիշտ: Այսպես, եթե 3. Օշականը դրական վերաբերմունք ունի, ապա նա հանգում է «համոզիչ ու անհերքելի եզրահանգումների», բացասական գնահատականների պարագայում հողվածագիրը խոսում է շարադրանքի կոպտության, դաժան ու ծակող արհամարհանքի, անփութության և լուրջ անլրջության, թերությունների բացարձակացման, կեղծ ու շինծու դժկամության, նույնիսկ չարության մասին, իսկ երբ 3. Օշականը որոշակի համակրանքով է խոսում Չարենցի պոետիկայի մասին, ապա «փորձում է ավելի շրջահայաց, անկեղծ ու անաչառ լինել»:

3. Օշականի հողվածն ունի զարգացման որոշակի միտում: Սկզբում քննադատի թեև զուսպ, բայց այնուամենայնիվ համակրանքն է հեղինակի և ստեղծագործության նկատմամբ, որն աստիճանաբար անհամաձայնությունից վերաժում է ժխտման: Այսինքն, որքան Չարենցը խորանում է ստեղծագործական իր կերպում, այնքան մեծանում է հեռավորությունը երկու հեղինակների միջև և ավելի սուր են դառնում 3. Օշականի գնահատականները: Չարենցի սկզբնական շրջանի ստեղծագործությունների վերլուծումները 3. Օշականի տպավորապաշտ քննադատության գեղեցիկ նմուշներ են: Դրանք ոչ թե վերլուծումներ են, այլ ստեղծագործության փոխադրում-վերակերտում-վերակերպում-շարունակությունն ընթերցող-քննադատի ներաշխարհում: Այդպիսին են «Ծիածան» շարքից «Լուսամփոփի պես աղջիկ» ստեղծագործության, «Էմալե պրոֆիլը Ձեր» շարքի ստեղծագործությունների ինտերպրետացիաները:

3. Օշականի համար քննադատությունը դատումի և ապրումի՝ զգացումի միասնությունն է: Չարենցի սկզբնական շրջանի ստեղծագործությունների ընկալման հիմքում ստեղծագործության ապրումն է, զգացումը: «Առէք ապակի մատները ձեր դողացող ափին մէջ, բացէք ձեր շրթունքները անոնց չորութեանը վրայ ու հարցուցէք, անձայն ու փակաչք, այդ սառույց մատներուն, թէ կարելի՞ է իրենց վրայով ծամբորդել դէպի հոգիները, դէպի հոգին այդ կնոջ, որ կը կենայ, ափը տուած, նախուածքը ով գիտէ ո՛ւր, գուցէ՛ բոլորովին անտարբեր, հակած դէպի խոնարհող հոգին: Ու անկեղծ է բանաստեղծը, երբ այդ բարակ ոսկորներուն ներսը, ջութակ, թաւ ու թրթռուն կը կարծէ, թէ կ'երգեն: Այս դիտողութիւնները թանկագին են հոս ու գեղեցկութիւն ու ապրումի բիրեղացում կը դառնան» (էջ 227): Գեղարվեստորեն հագեցած այս տողերում 3. Օշականի համար Չարենցի ստեղծագործությունը մեկնակետ է իր ներաշխարհում փնտրտումներ անելու համար: Նույնքան գե-

ղեցիկ է «Լուսամփոփի պես աղջիկ» բանաստեղծության օշականյան տեսիլը: Որքան հետաքրքիր ու գեղեցիկ է երկու ստեղծագործական ուժերի միախառնումը: «Աղջիկ մը, բարակ, բարակ, որուն միսերը լոյս տալին: Մերկացուցէք անիկա տրտում սենեակի մը մէջ, ձգելով անոր մարմինը խոշոր լամպի մի կեդրոնին դիմաց: ... Մի դպիք սակայն անոր միսերուն: Պետք է որ կապոյտ մշուշներ փաթթեն անոր մերկութիւնը, պէտք է որ բան մը լեցնէ կողերուն չոր ակօսները ու չերեւան անոր ստինքներուն վախկոտ, կծկուն, գլխահակ ու ծաթան հակիթները: Որպէսզի ըլլայ անիկա թովիչ, ինչպէս են «կաթն ու ակատը», ու ըլլայ անիկա լոյսի ու կապոյտի մէջ բռնկած, բայց չայրող Լուսամփոփի պէս աղջիկը» (էջ 224): Երկու օրինակներն էլ բավական են ցոյց տալու համար, որ այս հատվածները հեղինակի մտահղացման պարզ նկարագրություններ չեն, այլ ստեղծագործության վերակողավորումը, տեղափոխումը մեկ այլ մշանային համակարգ: Ե՞րբ է սկսվում դատումը: Երբ քննադատ - ընթերցողը չի կարողանում իր աչքերի առաջ սևեռել հեղինակի ստեղծած պատկերները, ինչ - ինչ հանգամանքներ խոչընդոտում են ստեղծագործության ընկալմանն ու վերապրմանը: Ահա այստեղ էլ սկսվում է ստեղծագործության դատումը, որը հաճախ միանում է ապրումին:

3. Օշականն «Ասպետականը» քննում է տեքստի տող առ տող վերլուծության մեթոդով և գալիս այն եզրակացության, որ Չարենցը չի կարողանում նկարագրել կանանց, որ նա չի տեսնում ու չի կարողանում ներկայացնել կնոջ իրական, կենդանի գեղեցկություն, կնոջ նկատմամբ իրական զգացմունք ու հիացմունք: Ինչպես հարցադրումից հետո անցնում է «ինչ» հարցադրումին, և ստեղծագործության լուծումն ու գաղափարը համարում մանկունակ:

Հանս Ռոբերտ Յաուն իր «История литературы как провокация» հոդվածում ստեղծագործության ընկալման ու գնահատման հիմքում երկու գործոն է դնում ընթերցման փորձառություն և կենսափորձ: Այս դեպքում կարելի է խոսել նաև ստեղծագործական փորձի մասին: Ստեղծագործական ակտիվ գիտակցություն ունեցող ընթերցողը նյութի ընկալմանը զուգահեռ մտահղանում է նյութի կերպավորման մեկ այլ հնարավորություն, որն ավելի բարձր է գնահատվում ընթերցող-քննադատի կողմից: 3. Օշականը նշում է, որ Չարենցը կարող էր այս նույն նյութից մի կայծկլտուն ստեղծագործություն դուրս բերել, ինչը նրա մոտ չի ստացվել: Այնուամենայնիվ, 3. Օշականն անհաջողության հիմքում տեսնում է մի պատճառ, գնահատման մի չափանիշ, որն առանցքային է դառնում նաև մյուս ստեղծագործությունների գնահատման համար: 3. Օշականը ստեղծագործության ընկալման հիքում դնում է բառի ծանրության ու կշռի խնդիրը: Բառը հեղինակային ապրումի ու զգացումի հա-

վաստիության ու խորության չափորոշիչը պիտի լինի: Բառը միտք է ու ապրում, մինչդեռ Չարենցի պարագայում, Յ. Օշականի պնդմամբ, բառը մեղեդի է, երաժշտություն՝ գուրկ ծանրության կենտրոնից: Ստեղծագործությունը զարգանում է բառերի թելադրանքով, բառը ծնվում է բառից, բանաստեղծը չի կարողանում ազատվել բառերի թելադրանքից ու կորցնում է բառի ծանրության արժեքը: Այս խնդիրը դիտարկենք «Տաղարանի» վերլուծության հիմքի վրա:

Յ. Օշականն ամբողջ շարքից քննում է միայն մեկ՝ «Էսօր մեր փողոցով անցար» սկսվածքով տաղը, որն իր կարծիքով առավել հաջողված է, և ամբողջ շարքի մասին իր կարծիքն արտահայտում է միայն այդ մեկ ստեղծագործության միջոցով: Վերաբերմունքը խիստ է: «Տաղարանի» այս գնահատականը (որը վերաբերում է, իհարկե, նաև նրա մասը կազմող «Ես իմ անուշ Հայաստանի...» բանաստեղծությանը), ինչպես և Չարենցի մասին գրած հոդվածաշարն ամբողջությամբ վերցրած, ամենևին չեն վկայում ո՛չ գեղագիտական խորատեսության ու ծաշակի և ո՛չ էլ քննադատական արդարամտության մասին, հատկանիշներ, որոնք հաճախ են վերագրվել Հակոբ Օշականին»¹, - գրում է Էդ. Ջրբաշյանը:

Երևի թե ավելորդ է Յ. Օշականի գնահատականին հակադրել բազմաթիվ այլ խանդավառ ու դրական կարծիքներ, և դրանց ֆոնի վրա քննել Օշականի գնահատման տարբերությունն ու չափանիշները: Գնահատման չափանիշը Սայաթ-Նովայի ստեղծագործություններն են: Ընթերցման փորձից ելնող այս չափանիշը, պետք է ասել, կամային չէ, այլ թելադրված է հենց «Տաղարանի» առանձնահատկությամբ: Մեկ ստեղծագործություն Սայաթ-Նովայից, մեկը՝ Չարենցի «Տաղարանից»: Օրինակ, կշեռքի նժարներին են դրվում հետևյալ երկու տողերը.

*Յիս մե դարիք բլրույի պես, դուն օսկե դափազի նման.
Էրեսըս դի վուտիդ տակըն, անց կաց, փիանդազի նման...*

և

*Փռել եմ խաս խալիչեքը, վրեն ծաղիկ ունեն շարած՝
Ոտքիդ կարոտ սպասում եմ, - շահնշահի, խանի եմ, ջան:*

Յ. Օշականի վերլուծությունը համոզիչ է: Իսկապես, Սայաթ-Նովայի ստեղծագործության կողքին խամրում են Չարենցի բանաստեղծության գույները, պատկերները կորցնում են իրենց գրավչությունը, բառերը՝ մեղեդին ու հատկապես՝ կշիռը: Հարց է ծագում, թե վերլուծության համար

¹ Ջրբաշյան Էդ., Չորս գագաթ, Ե., 1982, էջ 424:

Օշականն ինչու է ընտրել հենց այդ տաղը, քանի որ ամենահաջողված կտորներից նա կարող էր ընտրել, օրինակ, «Ես մե հարբած դուքանդար եմ», «Էլի գարուն կգա...» «Երբ էս հին աշխարհը մտա...» սկսվածքով տաղերը, քանի որ նրա ընտրած տաղն, իսկապես, իր արվեստով զիջում է նշված տաղերին: Կա՞ արդյոք որոշակի միտում... Դժվար է ասել:

«Տաղարանը» «բարկացնում է» Օշականին: Այս շարքից այլ առիթով՝ «Հայ գրականություն» գրքում նա անդրադառնում է նաև «Ես իմ անուշ Հայաստանի» տաղին և այն համարում միջին հաջողվածության ստեղծագործություն. «Տող առ տող վերլուծում մը այդ քերթուածէն մեզ պիտի դնէր տանելի պատկերներու շարքի մը դիմաց. ոչ անելի, ոչ պակաս: (...) Ե. Չարենցի քերթուածն առ առանելն հանդուրժելի քերթուած մըն է»¹, - գրում է Գ. Օշականը: Ինչո՞ւ: Այս դեպքում գնահատման չափանիշը արևմտահայ գրականությունն է: Առանց որևէ կոնկրետ անուն նշելու՝ Գ. Օշականը գրում է, որ պատկերները, որոնք ստեղծել է Չարենցն այդ բանաստեղծության մեջ, առավել հաջող կերպով արդեն կան արևմտահայ բանաստեղծության մեջ: «Անտեղութիւն պիտի ըլլար այդ առիթով ոգեկոչել ստուերները արևմտահայ մեծ քերթողներուն, որոնք այդ պատկերները արտայայտեր էին խորքի, յուզումի, խռովքի շքեղ, ողողիչ պատկերներով»²: Բանաստեղծության հաջողությունն ու ժողովրդականությունը նա պայմանավորում է ավելի արտաքին հանգամանքներով, քան ստեղծագործության գեղարվեստական արժեքով: Այդ «սրտառուչ, նոյնքան իրաւ խօսքերը, որքան ալ սովորական, մէկէն բարձրացան խորհրդանշական իմաստի մը», քանի որ «ազգայնական ամէն ելոյթ ենթակայ էր խոր հալածանքի», «կ'ամչնայինք հայ ըլլալնուս»³: Այնուամենայնիվ, Չարենցի այս գործը շարունակում է մնալ ազատ ու անկախ Հայաստանում ամենասիրված ու ծանաչված ստեղծագործություններից, և սա խոսում է այն մասին, որ Օշականի գնահատականը ճիշտ էր: Սակայն, կա ևս մի հանգամանք, ինչը, կարծում ենք, կարևոր է ստեղծագործության ընկալման համար: Արևմտահայ բանաստեղծությունն աստիճանաբար դուրս է մնում արևելահայերենը կրողների աշխարհընկալումից ու զգացումից: Եթե Գ. Օշականի համար ստեղծագործության ընկալման հիքում արևմտահայ բանաստեղծությունն էր, ապա ժամանակակից ընթերցողը հիմնականում չունի այդ պաշարը:

Բառի կշիռը դառնում է այն առանցքը, որի շուրջ Գ. Օշականը շարու-

¹ Օշական Յ., Հայ գրականություն, Երուսաղեմ, 1942, էջ 619:

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում:

նակում է իր վերլուծությունը: Չարենցի մյուս ստեղծագործություններում ևս Յ. Օշականը կենտրոնանում է բառի ծանրության վրա իբրև չափանիշ և փնտրում այն պատճառները, որոնք հանգեցնում են բառերի թեթևացմանը: Եթե «Ասպետական»-ում պատճառ է համարում բանաստեղծի կողմից բառերի թելադրանքին տրվելը և մտածումը թերագնահատելը, ապա «Ամբոխները խելագարված» պոեմի և ընդհանրապես Չարենցի հեղափոխական ստեղծագործություններում այդ պարապուրդը պայմանավորում է Չարենցի ոչ հեղափոխական խառնվածքով: Համեմատության համար ասենք, որ Ա. Չոպանյանը և Վ. Ծուշանյանը Չարենցի հեղափոխության թեմայով գրված ստեղծագործությունները համարում են առավել հաջողված ու գեղեցիկ բաժինը. «Ամբոխները խելագարված» քերթվածը (...) ամենեն հոյակապ դյուցազներգական էջերեն մին է որ գիտեմ ունէ գրականության մեջ (...)", - գրում է Ա. Չոպանյանը¹: Սինչդեռ Օշականը հայտարարում է դա որպես Չարենցի գործի ամենաթույլ կետը:

Ծատ ավելի հետաքրքիր է մոտեցումը «Դանթեական առասպել» ստեղծագործությանը: Իրականում Օշականն այնտեղ փնտրում է իր կենսասփորձը, իր ապրածը, իր զգացածը: Եւ այդպես էլ հայ գրականության մեջ չի գտնում մի գործ, որ կկարողանար ամբողջացնել իր մեջ հայոց ողբերգությունը: Օշականի փնտրածը վկայությունն է՝ իրական, խոսու՜մ, որ չի գտնում, թուրքի կերպարը, որը նույնիսկ ուրվագծված էլ չէ պոեմում: Հիշենք, որ իր վեպերում Յ. Օշականը փորձում էր հատկապես թուրքի կերպարի ստեղծման միջոցով բացատրել, բացահայտել ու ներկայացնել եղեռնի սարսափը: Օշականի թե՛ քննադատությունը, թե՛ ստեղծագործությունը ուղղված են Հայոց ողբերգությանը, սնվում են այդ աղբյուրից: Եվ, այնուամենայնիվ, իր վիթխարածավալ գրականությամբ էլ Յ. Օշականը չէր սպառել իր գիտակցության մեջ հարատևող ողբերգությունը: Եվ այս դեպքում, կարծում ենք, բնական է նրա անբավարարությունը պոեմից: Պոեմը նրա համար մի քանի դիակի նկարագրություն է, պատմություն անորոշ թշնամու, տարտամ կռիվների, անվերջ ձգվող և ոչ մի տեղ չտանող ծանապարհների, քայլելուց բացի այլ գործառույթ չունեցող ընկերների և տեսնելու անընդունակ հերոս-հեղինակի մասին: Յ. Օշականի համար անհասկանալի է ստեղծագործությունը, չի ընկալում ստեղծագործության ժանրային կաղապարը, փնտրում է ու չի գտնում ոչ Դանթեին ոգեկոչելու նպատակահարմարությունը, ոչ էլ առասպելը: Պետք է ասել, որ «Դանթեական առասպելն» այն կետն է, ուր հեղինակի և ընթերցող քննադատ Օշականի միջև լարվածությունը հաս-

¹ Սփյուռքահայ գրողները սովետահայ գրականության մասին, ՀՍՄՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1980 էջ 16:

նում է առավելագույնին, ուր անհետանում է հարաբերության որևէ եզր: ««Դանթեական առասպել» պոեմի գնահատման մեջ Օշականը դրսևորում է պարզապես արհամարհալից վերաբերմունք», - գրում է Կիմ Աղաբեկյանը¹: Մինչդեռ հատկապես այդ խզման ժամանակ Զ. Օշականը հայտարարում է, որ Չարենցը կարող էր անգամ Դանթեին ստվերել, եթե միայն նայեր, նայեր, նայեր... «Ու իր զոյգ մը աչքերէն մեր ցեղը պիտի նայէր, այդ օրը ցերեկով, առանց պատճառի մորթուած աչքը մեր ժողովուրդին»²: Այսպես է դրսևորվում քննադատի հավատը բանաստեղծի ստեղծագործական կարողությունների ու կարելիության նկատմամբ և ցավը այդ կարողությունը գործադրված չտեսնելու համար:

Խզումն առկա է Չարենցի ինքնակենսագրական պոեմների գնահատման դեպքում, ինչը, կարելի է ասել, զուտ հոգեբանական է: Նրա ստեղծած հեղինակային իմպլիցիտ կերպարն ու Չարենցի ինքնաներկայացումը չեն համընկնում: Օշականը չի հանդուրժում Չարենցի՝ սեփական ուժի մասին արված շոնդալից հայտարարությունները: Նրան բարկացնում են երիտասարդ բանաստեղծի համարձակությունն ու ինքնամեծարումը: Հարցին նա մոտենում է իրավունքի տեսանկյունից, ասում, որ Չարենցը շատ երիտասարդ է իր կարծ կյանքի պատմությունն անելու համար, ինչը, կարծում ենք, ճիշտ մոտեցում չէ գրական ստեղծագործության գնահատման ու վերլուծության համար: Միայն է համարում սեփական անձի մասին նման բարձր ոճով գրելը, ինչից զերծ չէր և ինքը: «Սեփական մեծության զգացողությունը Օշականի ոճը դարձնում է կտրուկ և անառարկելի»³: Կամ ինչպես դիպուկ գրում է Ալբերտ Կոստանյանը. «Օշականն է: Հատու, կտրուկ, վերապահություն չհանդուրժող, «մեծ բառերից» խորշող, երբ ուրիշների շուրթերից են արձակվում, պերճաբարբառ պատգամախոսությունը իր մենաշնորհը համարող ու դրանից ոգևորված ու հալածական՝ անհամար կրկնություններ ու ջրիկությունը ինքն իրեն ներող (...):»:

Այո՛, Օշականն է՝ հաղթական, հիացական, ապա անմիջապես՝ խաղաղվող (...):»⁴:

Ընդգծելով բանաստեղծի խոսքի մեղեդայնությունը, ուժն ու թարմությունը, ստեղծած պատկերների անսպասելիությունը, գույների համարձակությունն ու առադությունը՝ Զ. Օշականը գրում է. «Անոր (Չարենցի) վրայէն է, որ կրնան իրարու ձեռք երկարել երկու բանաստեղծուհիները մեր նոր գրականութեան» (էջ 301):

¹ Աղաբեկյան Կիմ, Չարենցը Օշականի գնահատմամբ, Չարենցյան ընթերցումներ-7, Երևան, 2009, էջ 142:

² Օշական 3, Արեւելահայ դէմքեր, Պէլրուֆ, 1999, էջ 258:

³ Աղաբեկյան Կիմ, Մույն տեղը, էջ 148:

⁴ Կոստանյան Ա., Բացարձակի որոնումը, Երևան, 2004, էջ 169:

Ա. Մաթյանն ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ Ե. Չարենցի ինքնագնահատականը համընկնում է Դ. Օշականի գնահատականին¹:

Օրինակ.

*Մենք շատ էինք անփույթ մեր հանձարի հանդեպ,
Մեր օրերի, գրչի, մեր խոհերի բազում:*

Կամ՝

*Ես հախումն էի, ինչպես պղտոր գետ,
Եվ սրտով թեթև, ու երգով շռայլ.-
Եվ ոգով այսօր չեմ փոխվել թեպետ,
Դարձել եմ, սակայն, ծանր ու ժլատ:
Իմ հոգին այսօր էլ չի մանրանում,
Չի մսխում իրեն թավռուն խոսքով...*

Բերված տողերում Չարենցն իր ստեղծագործության մասին խոսում է գրեթե Օշականյան բառերով: Անփութություն, տաղանդի վատնում, թեթևություն, հողի բացակայություն... Սրանք են Օշականի հիմնական մեղադրանքները՝ ուղղված Չարենցին, իսկ բանաստեղծական խոսքի, բառի ծանրությունն ու ժլատությունը հենց այն հանգրվանն էր, ուր երիտասարդ բանաստեղծին փորձում էր ուղղորդել քննադատը: Այս զուգահեռը, կարծում ենք, այն կարևոր ու անշահախնդիր վկայությունն է այն բանի, որ Օշականի վերաբերմունքն ու գնահատականը չի կարելի տեղավորել կամայականի, այլ՝ ձևավորված որոշակի կադապարների մեջ: Այդ գնահատականը քննադատի՝ գրականության նկատմամբ հոգատար վերաբերմունքի և խստապահանջության արդյունք է:

«Խիստ ու անսեթեթ է Օշականի խոսքը, դրանով իսկ անդիմադրելի է նրա ուժն ու հմայքը: Նրանում արտահայտուած են քննադատի անխառն արժանապատվությունը, նրա հայրենի գրականութեան նկատմամբ ունեցած պատասխանատուութեան մեծ զգացումը եւ այդ գրականութեան երիտասարդ ու տաղանդավոր մշակի նկատմամբ տածած ծով գուրգուրանքն ու հոգատարությունը», - գրում է Ա. Մաթյանը²:

«Բոլոր դեպքերում, - գրում է Կ. Աղաբեկյանը³, - Օշականի «Եղիշե Չարենց» ուսումնասիրությունը ունի մի գարմանալի ձգողականություն և գիտաուսուցողական մեծ նշանակություն»:

¹ Տե՛ս Ա. Մաթեան, Յանուն Օշականի եւ Չարենցի եւ հայ բանաստեղծութեան, Ծիրակ, էջ 31-33:

² Ա. Մաթեան, Յանուն Օշականի եւ Չարենցի եւ հայ բանաստեղծութեան, Ծիրակ, էջ 34:

³ Աղաբեկյան Կիմ, Չարենցը Օշականի գնահատմամբ, Չարենցյան ընթերցումներ-7, Երևան, 2009, էջ 149:

Այսպիսով քննելով Հ. Օշականի «Եղիշե Չարենց» հոդվածը՝ եկանք այն եզրակացության, որ Օշականի ստեղծագործության ընկալման հիմքում են կենսափորձը, ընթերցման փորձը և ստեղծագործական փորձը, իսկ գնահատման չափանիշները հայ և համաշխարհային գրականության դասական ստեղծագործություններն են: Այդ չափանիշների հիման վրա Հ. Օշականն առաջ է քաշում բառի արժեքի կամ ծանրության խնդիրը և իրավացիորեն խոսում բառերի շատության ու մտքերի կրկնության մասին: Մինևույն ժամանակ նուրբ դիտողություններ է անում Չարենցի պոետիկայի վերաբերյալ՝ բարձր գնահատելով նրա ստեղծագործության ոճական, լեզվական ու տաղաչափական առանձնահատկությունները, պատկերների ինքնատիպությունն ու անսպասելիությունը, գույների համարձակությունը:

Օշականի հոդվածը Չարենցի ստեղծագործության վերաբերյալ առաջին արձագանքներից էր, որը կարող էր դառնալ կարևոր մի սկզբնակետ հետագա մեկնաբանությունների ու վերլուծությունների շղթայում: